

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDA PSIXOLINGVISTIK METODLARNING AHAMIYATI

Zarmed universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası
o'qituvchisi Eshonqulova Malika Zayniddin qizi

Annotatsiya : Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda psixolingvistik metodlarning nazariy va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda 1–4-sinflar darsliklari asosida ishlab chiqilgan namunaviy mashqlar, ularning psixolingvistik mohiyati hamda ta'lim jarayonidagi samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, og'zaki nutq, yozma nutq, boshlang'ich ta'lim, nutq faoliyati, metod.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda nutq faoliyatining shakllanishida hal qiluvchi davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda og'zaki va yozma nutq asoslari mustahkamlanadi. Nutq – tafakkur, xotira, idrok va e'tibor kabi psixik jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uni rivojlantirish psixolingvistik yondashuvni talab etadi.

Psixolingvistika til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganuvchi fan sifatida boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirish metodikasini ilmiy asoslashga xizmat qiladi. Shuning uchun mazkur maqolada psixolingvistik metodlardan foydalanishning samarali jihatlari ochib beriladi.

Psixolingvistik yondashuvning nazariy asoslari. Psixolingvistika fanining asoschilari L.S.Vygotskiy va A.A. Leontyev nutqni inson tafakkurining tashqi ifodasi sifatida talqin etadi. Vygotskiy fikricha, nutqning rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bola muloqot jarayonida nutqiy tajribani egallaydi.

Psixolingvistika nutq faoliyatini inson ongida kechadigan murakkab psixik jarayon sifatida izohlaydi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, nutq faqat til birliklarini

egallash emas, balki ularni ongli ravishda qo'llash jarayonidir. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda nutqning shakllanishi ijtimoiy muhit, ta'lim jarayoni va muloqot faoliyati orqali amalga oshadi.

Psixolingvistik yondashuvning ustun jihati shundaki, u o'quvchining ichki nutqini tashqi og'zaki va yozma nutqqa aylantirish mexanizmlarini faollashtiradi. Bu jarayon o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat va metodik moslashuvni talab etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun psixolingvistik yondashuv quyidagilarni ta'minlaydi:

- ichki nutqni tashqi og'zaki va yozma nutqqa aylantirish;
- nutqni ongli va maqsadli shakllantirish;
- so'z boyligini psixologik mexanizmlar orqali kengaytirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq rivojlanishining psixologik xususiyatlari Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda: taqlid qilish kuchli bo'ladi; emotsional nutq ustunlik qiladi; tasavvur va obrazli tafakkur faol rivojlanadi. Shu sababli nutqni rivojlantirishda vizual materiallar, o'yinli topshiriqlar, dialogik mashqlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun nutq nafaqat aloqa vositasi, balki bilimni o'zlashtirish vositasi ham hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o'quvchilar so'z boyligini kengaytirish, gap tuzish va fikrni izchil bayon etish ko'nikmalarini egallaydi.

Psixologik jihatdan bu davrda obrazli tafakkur ustun bo'lib, vizual va interaktiv mashqlar nutqni rivojlantirishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Shu sababli psixolingvistik metodlar o'yin, suhbat va muammoli vaziyatlar orqali amalga oshiriladi.

1–2-sinflarda og'zaki nutqni rivojlantirishga oid psixolingvistik og'zaki nutqni rivojlantiruvchi mashqlari:

Sinf	Mashq nomi	Topshiriq mazmuni	Psixolingvistik ahamiyati
1-sinf	Rasm asosida hikoya	Rasmga qarab 3–4 gap tuzish	Assotsiativ tafakkur va nutq faolligi rivojlanadi
1-sinf	Soʻzni davom ettir	Berilgan soʻzdan gap tuzish	Leksik zahira kengayadi
2-sinf	Savol-javob	Matn yuzasidan savollar tuzish	Dialogik nutq shakllanadi
2-sinf	Rolli oʻyin	Matnni rollarga boʻlib oʻqish	Emotsional va ifodali nutq rivojlanadi

Ushbu mashqlar oʻquvchilarning ogʻzaki nutqini erkin va mantiqiy ifodalashga xizmat qiladi.

3–4-sinflarda yozma nutqni rivojlantirishga oid psixolingvistik mashqlar

Sinf	Mashq turi	Topshiriq mazmuni	Rivojlantiriladigan kompetensiya
3-sinf	Reja asosida yozish	Reja tuzib matn yozish	Ichki nutqdan yozma nutqqa oʻtish
3-sinf	Gaplarni kengaytirish	Oddiy gapni murakkablashtirish	Sintaktik tafakkur
4-sinf	Matnni tahrirlash	Xatolarni topib tuzatish	Metakognitiv koʻnikma
4-sinf	Erkin insho	Berilgan mavzuda matn yozish	Ijodiy yozma nutq

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash mumkinki, psixolingvistik metodlar boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ogʻzaki va yozma nutqini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu metodlar orqali oʻquvchilarda mantiqiy fikrlash, nutqiy faollik va kommunikativ kompetensiyalar shakllanadi. Psixolingvistik yondashuvni taʼlim jarayoniga tizimli joriy etish boshlangʻich taʼlim sifatini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Vygotskiy L.S. *Nutq va tafakkur*. – Moskva, 1982.
- Leontyev A.A. *Psixolingvistika asoslari*. – Moskva, 2003.
- Piaget J. *Bolaning intellektual rivojlanishi*. – Moskva, 1994.
- Abdullayeva Q. *Boshlang'ich sinflarda nutq o'qitirish metodikasi*. – Toshkent, 2019.
- G'ulomova N. *Boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirish metodlari*. – Toshkent, 2020.
- Carroll D.W. *Psychology of Language*. – Boston, 2016.
- www.lex.uz
- www.ziynet.uz